

რუსთავის ეზოს სამლოცველოები: ქალაქის საჯარო სივრცეების საკრალიზაცია თუ დესაკრალიზაცია?*

შესავალი

ყოფილ სოციალისტურ ქალაქში, ეზოს სამლოცველოების მოწყობა შეიძლება ითქვას, რომ მართლმადიდებლური ტაძრების მშენებლობის პარალელური პროცესია, რომელიც სამეზობლოს¹ ინიციატივითა და ფინანსებით ხორციელდება. ეზოს სამლოცველოების მოწყობამ 2000-იანი² წლებიდან მასიური ხასიათი მიიღო და დღემდე გრძელდება. ისინი ერთი მეორესაგან განსხვავდებიან, როგორც ფორმითა და სახელწოდებით, ისე, დანიშნულებითაც, რომელსაც მათ მიაწერენ. მთავარი კითხვა ამ სამლოცველოებთან დაკავშირებით სწორედ, მათ დანიშნულებასა და მიზნობრიობის ახსნას უკავშირდება, რატომ აწყობს სამეზობლო სამლოცველოს ეზოს ტერიტორიაზე? რატომ და როგორ ახდენს სამეზობლო ფინანსური რესურსების მობილიზებას მათ მოსაწყობად? ეზოს სამლოცველოების მოწყობით ხდება თუ არა საჯარო სივრცეების საკრალიზაცია თუ ამ ფორმით ვხვდებით სამლოცველო ადგილების ერთგვარ დესაკრალიზაცია/პროფანაციას?

* კვლევა მომზადდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით, გრანტის N YS-19-521

¹ მთხრობელები იყენებენ ტერმინებს სამეზობლო, მეზობლობა და მეზობლებები. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოიყენება ასევე ტერმინი "სამეზობლო თემი", რომელიც აღნიშნავს საზოგადოებრივ ჯგუფს, რომელიც საერთო სივრცით სარგებლობის პირობებში შეთანხმებულად მოქმედებს და იღებს გადაწყვეტილებას ერთიანი სამეზობლო მიზნებისა და ამოცანების გათვალისწინებით.

² ზუსტი თარიღის დადგენა თუ კონკრეტულად, რომელ წელს მოეწყო ეზოს პირველი სამლოცველო, თითქმის შეუძლებელია, თუმცა, ვინაიდან ყველა მთხრობელისგან ვცდილობდი ქრონოლოგიის დადგენას, გაირკვა, რომ ყველაზე აქტიურად ეს პროცესი 2000-იანი წლებიდან დაიწყო.

სივრცის განაწილებაზე მსჯელობისათვის შეიძლება გამოვიყენოთ ემილ დიურკჰეიმის კლასიკად ქცეული ოპოზიცია საკრალური და პროფანული, რომელიც თამარ დრაგაძემ საბჭოთა ეპოქაში რელიგიის დომესტიკაციის კონტექსტში განაზოგადა, როგორც რელიგიის საჯარო სივრციდან გასვლის ფორმა. მეზრძოლი ათეიზმის პირობებში რელიგიამ გარე სივრციდან პირად, სამინაო სივრცეში გადაინაცვლა. ამას მოჰყვა საკრალური ველის გაფართოვება, რაც საბჭოთა რეალობის თავისებურ პარადოქსადაც შეიძლება ჩაითვალოს. რაც შეეხება, პოსტსოციალისტურ პერიოდში რელიგიურობით გატაცებას თ. დრაგაძე მას კომუნისტური კოლონიალური სტურუქტურებისგან განთავისუფლების მცდელობას უკავშირებს, ხოლო რელიგიურ პრაქტიკაზე არსებით გავლენას, მისი აზრით, ეროვნულობის გაგება ახდენს (დრაგაძე 2004).

სტატიაში წარმოდგენილი მოსაზრებები სავლელ ეთნოგრაფიულ კვლევას ეფუძნება, რომელიც 2020 წლის შემოდგომაზე ქალაქ რუსთავეში ჩატარდა. ასევე დასკვნები ეფუძნება ჩემს მიერ ქალაქში, წლების მანძილზე მოგროვილ სხვადასხვა სახის მასალას. მოცემული კვლევისათვის ჩაღრმავებული ინტერვიუ ჩაინერა 12 მთხრობელთან. შერჩევის კრიტერიუმი კონკრეტულ სამლოცველოსთან მათი კავშირი იყო, იქნებოდა ეს უშუალო მონაწილეობის მიღება სამლოცველოს მონყობაში თუ მასთან ახლოს ცხოვრების შესაბამისი გამოცდილება. ინტერვიუებში გამოიკვეთა გარკვეული ტენდენციები რაც პოსტსოციალისტური სივრცის მონყობის გაგებაში გვეხმარება და შესაბამისი დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა. ასევე ეზოს სამლოცველოებზე დაკვირვების მეთოდით, შემექმნა შთაბეჭდილებები, რომლებიც არსებითად პასუხობენ სამეზობლო თემებში სამლოცველოების ირგვლივ ჩამოყალიბებულ ნარატივებს. ეზოს სამლოცველოების მონყობის ამბები რომლებიც, ნარატივების სახით ყალიბდება, პირად საუბრებში, საზოგადოებრივი აზრის სახით არტიკულირდა. რაც შეეხება ქალაქის მერიასა და კონკრეტულად კი არქიტექტურის სამსახურს, რომელიც ქალაქის იერსახესა და საჯარო სივრცის ორგანიზებაზეა პასუხ-

ისმგებელი, აღნიშნული პროცესი მათ მიღმა და რიგ შემთხვევაში შეიძლება ითქვას, რომ მათ წინააღმდეგაც იყო მიმართული. ამ საკითხებზე საუბრისას ბუნებრივია მათი აზრიც იქნება წარმოდგენილი, რაც ამ ფენომენის მთლიანობითად გააზრებაში დაგვეხმარება.

უნდა აღინიშნოს რომ ეზოს სამლოცველოების შესახებ თითქმის არ გვხვდება ინფორმაცია სამეცნიერო ლიტერატურაში. წარმოდგენილი სტატია იქნება მოკრძალებული მცდელობა, აღნიშნული საკითხი, პოსტსაბჭოთა სივრცეების რელიგიური თვალსაზრისით ორგანიზების კუთხით იქნას განხილული. ვფიქრობ ეზოს სამლოცველოების კვლევამ გარკვეული წვლილი შეიძლება შეიტანოს, პოსტსოციალისტური საჯარო სივრცეებზე არსებულ დისკუსიაში. ამ საკითხებზე საგულისხმო სამეცნიერო მოსაზრებებს ანვითარებენ, სილვია სერანო, თამარა დრაგაძე და სხვა უცხოელი ავტორები, ასევე ქართველი მკვლევრები: ქეთევან ხუციშვილი, სოფიო ზვიადაძე, ქეთევან გურჩიანი და სხვები. სტატიის პირველ ნაწილში საუბარი იქნება სამეზობლოს ორგანიზების ფორმებზე, რომელიც ეზოს სამლოცველოების მოწყობას გულისხმობს და შეიძლება ითქვას, რომ სამოქალაქო მონაწილეობისა და აქტივიზმის ფორმებთან თავისებურ მსგავსებას ამჟღავნებს, რაც თავისებრივად ახალი და განსაკუთრებული მოვლენა შეიძლება იყოს რელიგიურობის კონტექსტში. ეზოს სამლოცველო, მისი გახსნის შემდგომ, როდესაც მას მართლმადიდებელი მოძღვარი აკურთხებს, რელიგიური პრაქტიკისგან თითქმის დაცლილია. ამდენად საინტერესოა თუ შეიძლება ვისაუბროთ მის დესაკრალიზაცია/პროფანაციაზე? სტატიის მომდევნო ნაწილში, საუბარი იქნება ეზოს სამლოცველოს ვიზუალურ მხარეზე, რაც სივრცის მარკირების ფორმასთან ერთად საზოგადოებისათვის განსხვავებული მნიშვნელობების ჩამოყალიბებას შეიძლება უკავშირდებოდეს. უმრავლესობის რელიგიის საჯარო სივრცეში ამგვარი სახით გამოჩენით იკვეთება ერთგვარი იერარქია სხვადასხვა რელიგიურ ჯგუფებს შორის, რაც ნაგებობების ფორმითა და მათი

მდებარეობით განისაზღვრება (ვერკაიკი 2013; კნოტი 2016). ამავე დროს, ეზოს სამლოცველობის მოწყობის თავისებურებები და ერთგვარი ავტონომიურობა ოფიციალური მართლმადიდებელი ეკლესიისგან მას კიდევ ახალ და განსხვავებულ ფუნქციებს ანიჭებს. ეს ფუნქციები შეიძლება იყოს: ეზოს მეტად გამწვანება, რეკრეაცია, სისუფთავის დაცვა, ეზოს უსაფრთხო ტერიტორიად გადაქცევა, კრიმინალის განეიტრალება, ბავშვებისათვის დაცული ადგილის შექმნა, მოხუცებისათვის თავშესაქცევის გაჩენა და რაც მთავარია საერთო ზრუნვის ობიექტის ქონა მეზობლებისათვის. ასევე, ეზოს სამლოცველოები, ცალკეული ადამიანისათვის თავის გამოჩენის, საკუთარი შესაძლებლობების რეალიზების საშუალებადაც იქცევა. ამის მაგალითად შეიძლება გამოდგეს შემთხვევები, როცა სამლოცველოს მადლიერების ნიშნად, გარდაცვლილის პატივსაცემად ან განსაკუთრებული მოლოდინისათვის აწყობენ. ამ უკანასკნელ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე, ძველი რუსთავის ერთ-ერთი ქუჩის გადაკვეთაზე, სადაც პაპამ სამლოცველოს მოწყობა შვილიშვილის გამოჯანმრთელების იმედად გადაწყვიტა.

მიუხედავად იმისა, რომ ცალკეული სამლოცველოს მოწყობის კონტექსტი და პრეისტორია განსხვავებულია, მათი ფუნქციონირება და მათ მიმართ მოლოდინები მეტნაკლებად მსგავსია. ამდენად რუსთავში ეზოს სამლოცველოებისათვის მინერილი მახასიათებლების განხილვა ქალაქის ურბანულ კონტექსტში მოხდება, სადაც ცალკეული სამეზობლო მოქალაქეობრივი მონანილეობითა და აქტიურობით თავისებურად პასუხობს „ახალი დროის“ გამოწვევებსა თუ მოთხოვნებს. აღნიშნული დაკავშირებული უნდა იყოს ქალაქის რაობასა და იდენტობის პოსტსოციალისტურ გააზრებასთანაც. აქ იგულისხმება ქალაქის სოციალისტური გამოცდილება და მისი ინტერნაციონალური სახის ფორმირება (ქამუშაძე 2014; 2017). მიუხედავად იმის, რომ რუსთავის ისტორიული მნიშვნელობა ეჭვს არასდროს იწვევდა საზოგადოებაში, პოსტსოციალისტურ პერიოდში ამ თვალსაზრისითაც გაჩნდა გარკვეული ვაკუუმი (ჭილაშვილი 1958; ლომთათიძე 1975). იქიდან გამომდინ-

ნარე რომ რუსთავი, საქართველოში საბჭოთა სისტემის პროპაგანდის მთავარ წყაროს წარმოადგენდა, ბუნებრივ რელიგიურობისათვის საჯარო სივრცეში ადგილი პრაქტიკულად არ რჩებოდა. რუსთავის მთავარ ნაკლად, სწორედ ეკლესიის არ ქონა მიიჩნეოდა, რაც გვიან საბჭოთა პერიოდში ეროვნული მოძრაობების ერთგვარ მათორგანიზებლად იქცა (მუმლაძე 1991).

საგულისხმო საკითხია თუ როგორ ხდება მსგავსი ადგილების სახელდება თავად მოსახლეობის მხრიდან. როდესაც ისინი ზოგადად საუბრობენ სხვა, იგივე ტიპის სალოცავებზე, მათ ძირითადად იხსენიებენ, როგორც ეზოს სამლოცველოებს. შესაბამისად, სწორედ ამ სახელწოდებით მოვიხსენიებ ადგილს, რომელიც შემკულია ისეთი რელიგიური ნიშნებით, როგორიცაა, ჯვარი, ხატი, სასანთლე და ტაძრის მაკეტი. სამლოცველო წარმოადგენს მარკირებულ ადგილს ეზოში, რომელიც უმეტეს შემთხვევაში გამოყოფილია სხვადასხვა ფორმის ღობით. რუსთაველები, კონკრეტულად მათი ეზოს სამლოცველოზე საუბრსას, სახელწოდებას რადენადმე აზუსტებენ, მაგალითად, „უფლის სამლოცველო“, „ღვთისმშობლის წმინდა კედელი“, „უბნის სამლოცველი“, „ეკლესია“, „სამლოცველო კუთხე“, „ეზოს სამლოცველო“, „წმინდა გიორგის ეკლესია“, „წმინდა კუთხე“, „წმინდა ნიში“ და ა.შ. ცალკეული მათგანი ეზოს სამლოცველოს რომელიმე მახასიათებელ ნიშანს ეყრდნობა, იქნება ეს ფორმა, თუ რომელიმე წმინდანისადმი მიკუთვნება, რაც შეიძლება კონკრეტულ ადგილას რომელიმე ხატს ან მთლიანობაში სამლოცველოს შექმნის ისტორიას უკავშირდებოდეს. აღსანიშნავია, რომ რამდენიმე მათგანი ეკლესიის სახელითაც მოიხსენიება, რაც იმეორებს ოფიციალური მართლმადიდებლური ტაძრის დასახელებას. ასევე საგულისხმო ფაქტია, რომ რამდენიმე შეთხვევა გვაქვს, როცა ეზოს სამლოცველო, სრულფასოვან ტაძრად გადაკეთდა, სადაც მართლმადიდებლური წესით წირვა-ლოცვა აღევლინება. თუმცა, მსგავსი შემთხვევა უფრო გამონაკლისია, ვიდრე წესი. ამგვარად ეზოს სამლოცველობის მაგალითზე შევეცდები ვაჩვენო, ერთი მხრივ, მათი კავშირი

მართმადიდებელ ეკლესიასთან, მეორე მხრივ მათი ავტონომიური ბუნება, რასაც სამეზობლოს მონაწილეობა და საერთო სარგებლობის სივრცის გამოყენება განაპირობებს.

სამეზობლო თემის ორგანიზება

ეზოს სამლოცველოების ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელი კონსესუსია, იდეის უპირობო მხარდაჭერა და მის განხორციელებაში სამეზობლოს მათქმალური ჩართულობა. ყველა მთხრობელი, გამონაკლისის გარეშე, აღნიშნავს, რომ სამეზობლოში ყველა თანახმა იყო მხარი დაეჭირა ინიციატივისათვის მოენყოთ სამლოცველო და მეტიც, ყველა მათგანი იღებდა გარკვეული ფორმით მონაწილეობას. თორმეტი შემთხვევიდან არ ყოფილა, ფაქტი, რომ ვინმეს გაეპროტესტებინოს გადანყვეტილება. მთხრობლების მხრიდან განსაკუთრებულად ესმევა ხაზი, მეზობლების სურვილსა და მცდელობას მონაწილეობა მიეღოთ სამლოცველოს მოწყობაში. კითხვაზე ვინ იღებდა მონაწილეობას, პასუხს ვიღებთ:

„აშენებაში ყველა მონაწილეობდა, ძირითადად ახალგაზრდები, ყველა იყო ჩართული. ზაზა დაუძახებდა ყოველ დილით, არავინ უარს არ ამბობდა. თანხები ეზომ შეკრიბა მაცხოვრებლებმა და ძველგაზრდები, ვისაც შეეძლო ყველა მონაწილეობდა“ (მზია)³

„...ზოგი მშენებელი, ზოგი არქიტექტორი. ზოგს ცემენტის მოზელა შეეძლო, ზოგი ხატმწერი იყო და ხატები დანერა და შეწირა იქ. ზოგს მასალა ქონდა, რომელსაც უანგაროდ გაიღებდა და ასე რა... ერთობლივი ძალებით აშენდა სამლოცველო“ (ანზორი)

მიუხედავად, იმისა, რომ ცალკეულ სამლოცველოს მოწყობაში, ხშირად კონკრეტული ადამიანები იღებენ მეტწილად ფინანსურ პასუხისმგებლობას, ჩართულობა სამეზობლოს მხრიდან მაინც განუხრელად მაღალი იყო. ყველა ცდილობდა საკუთარი ნვლილი შეეტანა და მონაწილეობა მიეღო საერთო საქმეში. როგორც ქ-ნ მზია აღნიშნავს, ზაზამ, რომელიც გამოვიდა ინიციატივით ეზოს პატარა სამლოცველო აშენებინათ, „აიყოლია“ ახალ-

³ მთხრობელებს ვისხენიებ საკუთარი სახელებით.

გაზრდები და როგორც თავად აღნიშნავს, ყველა, მნიშვნელობა არ ჰქონდა ეროვნებას, ერთად მუშაობდნენ, სომეხი, აზერბაიჯანელი, ქართველი. აქ გასაკუთრებით მნიშვნელოვანი მომენტი ისაა, რომ როდესაც განსხვავებულ ეთნიკურ წარმომავლობას ესმევა ხაზი, უცილობლად იგულისხმება კონფესიური სხვაობაც. ამის მიუხედავად ეს ფაქტორი არ აღმონდა ბარიერი.

თიკო იხსენებს სამლოცველოს მშენებლობის მომენტს, როცა იგი ჯერ კიდევ სკოლაში დადიოდა. რაც მას ყველაზე კარგად დაამახსოვრდა სამლოცველოსთან დაკავშირებით, იყო ის, რომ ყველას უნდოდა რაღაცის გაკეთება,

„ძალიან ბევრი ადამიანი იღებდა მონაწილეობას ყოველგვარი დავალების გარეშე. თავისი ინიციატივით, თითქოს ვალდებულები იყვნენ“ (თიკო).

სამეზობლოს წევრთა მონაწილეობა და ჩართულობა ეზოების სამლოცველოების მოწყობის საქმეში ქმნის პოსტსაბჭოთა რუსთავისათვის თვისებრივად განსხვავებულ რეალობას, რომლის გააზრებაც მხოლოდ კონტექსტუალიზებით არის შესაძლებელი. თვითორგანიზება, რესურსების მობილიზება, შეთანხმებულად მოქმედება საჯარო, საერთო სივრცის მოწყობაზე ზრუნვა საეკლესიო პირებისა და სახელმწიფო მოხელეების მონაწილეობის გარეშე, ახალი მოვლენაა და სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირების პროცესში საკრალურის გასხვავებული ინტერპრეტაციის საშუალებას იძლევა. ამ შემთხვევებში საქმე გვაქვს კერძო ინიციატივებთან, რომლებიც თემში მსჯელობის საგნად იქცევა და შეთანხმებულად მოქმედების დაგეგმვას უწყობს ხელს, მათ შორის რესურსების მობილიზების კუთხით. ღვთისმშობლის წმინდა კედლის მოწყობასთან დაკავშირებით, ლიკა საუბრობს, რომ იდეა მოსახლეობიდან წამოვიდა, თავი კი უჩამ მოაბა. ამ საქმეში, როგორც იგი აღნიშნავს ყველა მეზობელი მხარში ამოუდგა უჩას, ვისაც როგორ შეეძლო, იმით ცდილობდა მონაწილეობას. ამდენად ეზოს სამლოცველოები თანხმობისა და თანამშრომლობის შედეგია სამეზობლო თემის წევრებს შორის. მაკას თქმით კი

აბსოლუტურად ყველა მეზობელი თანახმა იყო, რომ არა სრული თანხმობა, ამას ისინი ვერ შეძლებდნენ. ყველა სამლოცველოსთვის საერთოა თანხმობა და ერთობლივი მოქმედება საზიარო სივრცის მოსაწყობად. ქ-ნ მზია კითხვაზე თუ რისთვისაა ეს სამლოცველო პასუხობს, რომ ჩვენი ერის სულიერი ამაღლებისთვის, იქვე დასძენს, რომ ეს ადრე ნაკლებად იყო. ამ აზრს აგრძელებს იმის გახსენებით, რომ აზერბაიჯანელი ბავშვებიც ანთებდნენ სანთლებს თავიდან და მერე „მიხვდნენ“ და აღარ იქცეოდნენ ასე. ეს კონკრეტული მომენტი საინტერესოდ პასუხობს ერთიანობის სულიკვეთებას, რომელიც საერთო სამლოცველოს მოწყობას უკავშირდება, სადაც რელიგიური ზღვარი თითქოს წაიშალა თუნდაც დროებით მაინც. ეზოს სამლოცველოების ეროვნულობასთან კავშირს პრაქტიკულად ყველა მთხრობელი პირდაპირი თუ ირიბი ფორმით ადასტურებს.

სამოქალაქო მოძრაობისა და მონანილეობის უფრო მკაფიო გამოვილენებებს სამი მთხრობლის ნარატივში ვხვდებით, სადაც ადგილი აქვს, ფიზიკური სივრცისათვის ბრძოლის მაგალითებს. მაკა გვიყვება, რომ ადგილი, სადაც სამლოცველო მოაწყვეს, შეიძლებოდა სახელმწიფოს გაესხვისებინა და უცხო ინვესტორი მოსულიყო, რაც მათ ფიზიკურად საგრძნობლად შეავიწროვებდა.

“იდეა იყო ის, რომ კერძო მესაკუთრე უნდა მოსულიყო ტერიტორიაზე, და რომ რაიმე უსახური შენობა არ ჩაედგათ, პატარა მიწის ნაკვეთი, სადაც საყვავილე მქონდა, უბრალოდ არ მიწოდდა, რომ ასე დაკარგულიყო და ეს გზისპირა ადგილი, სადაც გამწვანების ზოლი იყო, მიწოდდა რაღაცა თავშეყრის ადგილად ქცეულიყო. არ გამხდარიყო ვილაცის საჯიჯგნი მიწა და ასე ვთქვათ ოფიციალურად დაკანონებული, წმინდა ადგილად დარჩენილიყო” (მაკა).

ნათია გვიყვება ისტორიას, თუ როგორ მოხერხდა სამლოცველოს აშენება მათ ეზოში, სადაც კონკრეტული ადგილი უბრალოდ ნაგვით იყო დაფარული და ერთ-ერთ მაცხოვრებელს არაოფიციალურად ჰქონდა მითვისებული. იგი დანვრილებით ყვე-

ბა მეზობლების ერთობლივი ძალისხმევის შესახებ, რომლებმაც არასამთაროზო ორგანიზაციების ჩართვით, ადგილი ნაგვისგან გაანთავისუფლეს და შემდგომ მეზობელი დაარწმუნეს, რომ ამ ადგილს კერძო საკუთრებაში ვერ დაიმტკიცებდა და ჯობდა ამაში თავადაც ჩართულიყო. ამის შემდგომ მოხდა სამლოცველოს მოწყობა ეზოს ტერიტორიაზე. მოწყობაში ყველა ასაკისა და ინტერესის მქონე პირებმა მიიღეს მონაწილეობა. აქვე, ნათია გვიყვება მეზობლის შესახებ, რომელიც 70 წელს გადასცილდა და რომ მის ძირითად საქმიანობად სამლოცველოს მცენარეებზე ზრუნვა და ტერიტორიის გალამაზება იქცა, მაგალითად მან, თეთრი ქვებით გააფორმა სამლოცველოს ეზო, სადაც ახალ ნერგებს რგავს პერიოდულად.

გაგა საუბრობს იმაზე, რომ რუსთაველი უბნის სამლოცველოების ძირითადი დატვირთვა ადგილის დაკავებაა, რადგან კორპუსების მიმდებარე ტერიტორიები იყიდება და რომ კორპუსის გვერდით კიდევ კორპუსი არ ააშენონ მოსახლეობა ასეთ გზას ირჩევს, აშენებს სამლოცველოს ან ეკლესიას, შეიძლება ჯვარიც დადგას. ამ შემთხვევაში ეს ადგილი ხელშეუხებელი ხდება, ვერაინ გაბედავს მათ დანგრევას.

ნოდარი ბავშვობის მოგონებიდან, რომელიც 2000-იან წლებს ემთხვევა, იხსენებს როგორი რუხი ფერის იყოს რუსთაველი და ერთადერთი ნათელი წერტილი, გამწვანებული სამლოცველო იყო მისთვის:

„ყოველთვის ინტერესს იწვევდა ის გამწვანება და იმ გამწვანებაში ჩადგმული პატარა სალოცავი, რომელიც არის კორპუსის გვერდით მიდგმული. იქვე იყო ხოლმე წყლის ორი შადრევანი, ერთი ბავშვებისთვის და ერთი მოზრდილებისთვის. ხშირად მივდიოდი, რომ იქ წყალი დამელია“ (ნოდარი).

ნოდარის მიერ ნახსენები მწვანე სამლოცველო ერთ-ერთი პირველი იყო ქალაქში და თავისებურ ნიმუშადაც იქცა სხვებისათვის. ლალი იხსენებს, თუ როგორ მოდიოდნენ მათთან და სთხოვდნენ გამოცდილება გაეზიარებინათ, მისთვის საამაყოა, რომ

სწორედ მათი სამლოცველო იყო ერთ-ერთი პირველი რუსთავში და ეზოს მოწყობის თავისებურ მოდელად იქცა, მით უფრო, რომ მათი სამლოცველო განსაკუთრებით გამოირჩევა სიმწვანითა და მცენარეთა მრავალფეროვნებით.

ფაქტია, რომ სამლოცველოების მოწყობის საქმეში საგულისხმო ადგილი უჭირავს მიბაძვას. მიბაძვა ხდება საფუძველი იმის, რომ სამლოცველოები ერთმანეთთან ბმაში განვიხილოთ. რეალურად ესაა საზოგადოებაში გაზიარებული გამოცდილება და თავისებურ მარკირების ფორმას წარმოადგენს. რუსთავის მოქალაქეთა თხრობაში, დიდი ადგილი უჭირავს ფაქტს, რომ სხვებმა მათ მსგავსად ან მათ სხვების მსგავსად მოაწყვეს ეზოს სამლოცველო. მიბაძვა, არის ერთ-ერთი ყველაზე კარგად გამოკვეთილი მომენტი, რომელიც პრაქტიკულად ყველა მთხრობელის ნარატივში სხვადასხვა ფორმით ჩნდება.

„პოპულარული იყო რა... ერთმა გააკეთა და მერე ყველა ეზომ გააკეთა“ (თიკო).

რუსთავში ეზოს სამლოცველოები, რომ სამოქალაქო მოძრაობისა და თვითორგანიზების თავისებური პროცესია, ის ფაქტიც მიუთითებს თუ როგორი დამოკიდებულება აქვთ საჯარო სივრცის განკარგვასთან. კითხვაზე აიღეს თუ არა ნებართვა ეზოს სამლოცველოს მოსაწყობად, სხვადასხვა პასუხი მივიღეთ, ზოგს არ ახსოვდა ან არ იცოდა, ზოგმა მოძღვარი და მართმადიდებელი ეკლესია იგულისხმა, ვისგანაც უნდა მიეღოთ თანხმობა, ზოგს კი ზუსტად არ ახსოვდა ვისგან, მაგრამ იცოდა, რომ ჰქონდათ მსგავსი თანხმობა. ბუნებრივია, იგივე კითხვით ქალაქის არქიტექტურის სამსახურსაც მივმართეთ, სადაც გაირკვა, რომ არც ერთი სამლოცველოს მოწყობაზე არ არის შესაბამისი თანხმობა მათი სამსახურიდან გაცემული. ასევე გაირკვა, რომ მათ სამსახურს არც საკანონმდებლო და არც სხვა სახის ბერკეტი არ გააჩნია დაარეგულიროს ქალაქში მსგავსი სამშენებლო პროცესები. ასევე არც ერთი შემთხვევა არ ყოფილა, რომ მათთვის ვინმეს ამ საკითხში გასარკვევად მიემართოს. ბუნებრივია მათაც დავუსვით

კითხვა, რას ფიქრობენ ამ ტიპის სამლოცველოების მონყობასა და მათ ფუნქციაზე. პირად საუბარში მათ ორი მომენტი გამოყვეს: ესაა რელიგიურობის დემონსტრირება და მეორე, ადგილის მოკავება, რაც მიწის დაპატრონებისა და საერთო საკუთრებაში ქონის ყველაზე ეფექტური და ხელშეუხებელ ფორმად იქცა.

ხილვადობა და სოციალიზაცია

ერთ-ერთი მთავარი ფუნქცია, რაც სამლოცველოს მიენერება ესაა ბავშვების სოციალიზაცია და მათი უსაფრთხოების უზრუნველყოფა. ნარატივებში, რომლებიც ყალიბდება ეზოს სამლოცველოების გარშემო, განსაკუთრებული ადგილი მომავალ თაობას და მასზე ზრუნვას ეთმობა. მაკასთვის ეზოს ნაწილის დათმობა სამლოცველოსათვის გულისხმობს უსაფრთხო და დაცული ადგილის შექმნას. ის ბედნიერია, რომ მისი პატარა გოგონა, რომელიც ვერ დაჰყავს ტაძარში, აქ ეჩვევა მსგავს გარემოს, პირჯვარს იწერს. ასევე აღნიშნავს, რომ ხშირად ბავშვები, თავისი სურვილით, სარეველა ბალახისგან, ასუფთავებენ სამლოცველოს. ბავშვებზე ზრუნვისა და მათთვის კარგი მაგალითის მიცემის მოტივით მოაწყო ლაშამ სამლოცველო ძველი რუსთავის ერთ-ერთ ეზოში. მან მეზობლებთან ერთად დიდი რკინის ჯვარი დაამონტაჟა ეზოს ცენტრალურ ნაწილში. მეორე მეზობელმა კი სასანთლე დადგა. ახლა კი მის შემოღობვას განიხილავენ სამეზობლოში, რაც ფინანსურ საკითხს უკავშირდება. მათთან საუბრისას რამდენჯერმე მიმითითეს იქ მოთამაშე ბავშვებზე, რომელთათვისაც მოეწყო ეს სამლოცველო. თუმცა, ბავშვები, ჩემი იქ ყოფნის განმავლობაში საერთოდ არ იმჩნევდნენ სამლოცველოს, ჩვეულებრივად თამაშობდნენ ზოგი ბურთით, ზოგი ბადმინტონით და ზოგიც მეზობლის მკვახე ალუჩას შეექცეოდა. ლაშამ და მისმა მეგობრებმა აღნიშნეს, რომ ძალიან ადარდებთ, მომავალი თაობა და მათი უსაფრთხოება. მათი თქმით ეს ჯვარი ამ ადგილს უფრო დაცულს ხდის და უფროსების ქცევა ჯვართან მიმართებით, ბავშვებისთვის თავისებური მაგალითი და ერთგვარი სოციალიზაციის

ფორმად იქცევა (ლაშა).

ანზორი სალოცავების მოწყობასთან დაკავშირებით იხსენებს, ერთი მისი მეგობრის ისტორიას, რომელიც ისეთ უბანში ცხოვრობდა, სადაც კრიმინალის დონე ძალიან მაღალი იყო და სწორედ მის წინააღმდეგ გადამწყვიტა სალოცავის მოწყობა, რომელიც ერთი მხრივ მორალურ პასუხისმგებლობას გაზრდიდა მოქალაქეებში მისი მაღალი ხილვადობის გამო და მეორე მხრივ, განათებული სამლოცველო თავისებურ ფიზიკურ დაბრკოლებას შექმნიდა ქუჩაში კრიმინალური ელემენტისათვის. მას მიაჩნია, რომ სალოცავის / სინძინდის ვიზუალური გამომსახველობა თავისებურ გავლენას ახდენს კრიმინალის პრევენციაზე (ანზორი).

ეკლესიასთან მიმართება

სილვია სერანოს შეფასებით, ეროვნული სივრცის დესეკულარიზაციის პროცესის ნაწილია პოსტსაბჭოთა პერიოდიდან მოყოლებული მცდელობა მართლმადიდებელი ეკლესიისა მოახდინოს საჯარო სივრცეების მონოპოლიზება. მისი აზრით, ამ მოცემულობას სუსტად მაგრამ გარკვეული ფორმით წინააღმდეგობას უწევს სახელმწიფო აქტორები, როდესაც კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებს რელიგიურ შინაარს აცლის და მას საერთო მოხმარების სივრცეებად აყალიბებს. ამის მაგალითად ს. სერანო განიხილავს რაბათის კომპლექსის მშენებლობას ახალციხეში, სადაც წარმოდგენილია, როგორც მეჩეთი, ისე წმინდა მარინეს ეკლესია, თუმცა არც ერთი არ ფუნქციონირებს, როგორც რელიგიური დაწესებულება. ისინი მხოლოდ გარეგნული ნიშნებითა და მახსიათებლებით გვიყვებიან წარსული გამოცდილების შესახებ (სერანო, 2018). მისი აზრით ამ პროექტით სააკაშვილის მთავრობის მიზანი ნაციონალური სივრცის დესაკრალიზებით მრავალფეროვნების ნახალისება და მისი როგორც ღირებულების წარმოჩენა უნდა ყოფილიყო.

იმისათვის, რომ ვიმსჯელოთ ეზოს სამლოცველოების საკრალურ ბუნებაზე, აუცილებელია მისი განხილვა მართლ-

მადიდებელი ეკლესიის კონტექსტში. ყველაზე საგულისხმო მომენტი ეზოს სამლოცველოებისათვის, სწორედ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან მიმართების განსაზღვრაა. მიუხედავად იმის, რომ ეზოს სამლოცველოს მონყობაში აქცენტირებული და ხაზგასმულია რელიგიური მიკუთვნებულობა და თავისი არსით ეკლესიის მსგავსად, შეკრების ადგილს წარმოადგენს, უნდა აღნიშნოს რომ რელიგიური პრაქტიკა მაინც მნიშვნელოვნად შეზღუდულია. აქ არ აღესრულება რელიგიური კულტმსახურება არც ტრადიციული და არც არატრადიციული ფორმით. ძირითადად ამ ადგილებში სანთლებს ანთებენ და გავლისას პირჯვარს იწერენ, რაც ინდივიდუალურია და სავალდებულო ხასიათი არ გააჩნია. ასევე საინტერესო საკითხია რამდენად ერევა მართლმადიდებელი სამღვდელოება სალოცავების მონყობასა და მათ შემდგომ ფუნქციონირებაში. მაკა იხნებს, რომ მათ ჯერ ჯვარი დადგეს და შემგომ რჩევები ჰკითხეს მამაოს თუ როგორ სჯობდა სალოცავის მონყობა. მათმა მოძღვარმა რჩევები მისცა და გააფრთხილა კიდევ, რომ შესანიერი ყუთი, არავითარ შემთხვევაში არ დაედგათ, რადგან ადამიანები, რომლებიც აქ შესანიერს ჩაყრიდნენ, ჩათვლიდნენ, რომ ეკლესიაში წასვლა აღარ იქნებოდა საჭირო და ეკლესია ერთგვარად დაკარგავდა ფუნქციას.

„ადამიანმა არ ჩათვალოს, რომ მე იქ შესანიერი გადავიხადე, პირჯვარი გადავიწერე და წირვაზე რომ აღარ მოვიდეს ამას ნუ გავაკეთებთო და, რა თქმა უნდა, ჩვენ ეს გამზადებული ყუთი აღარ დავამონტაჟეთ“ (მაკა).

ამ შემთხვევაში საიტერესოდ ვლინდება ის პოტენციული რომელიც შეიძლება ეზოს სამლოცველოებს გააჩნდეს, ესაა ოფიციალური ეკლესიისათვის „კონკურენციის“ განწევა, რომლის პრევენციასაც თავად სამღვდელო პირები ცდილობენ. ამ შემთხვევაში ერთ-ერთი ფაქტორია შესანიერავი.

ყველა მთხრობელს კარგად ახსოვს სალოცავის გახსნის დღე, როდესაც მღვდელმა აკურთხა სალოცავი, თუმცა მათი ჩართულობა სალოცავის ფუნქციონირებაში რეალურად ამით ამოიწუ-

რა. სალოცავი თავისებურ საზიარო სივრცედ ყალიბდება, სადაც თავს იყრის სამეზობლო თემი და მათთვის აქტუალურ საკითხებს განიხილავს. მიაჩნიათ რომ სალოცავი ქმნის უსაფრთხო საჯარო სივრცეს, რომელიც პასუხობს თემის ესთეტიკურ თუ სოციალურ მოთხოვნებს.

ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო და საგულისხმო ინტერპრეტაციას ვხდებით მთხრობელთან, რომელიც ბავშვობიდან აკვირდება პროცესს, რომელსაც იგი „რელიგიურობის ბუმს“ უწოდებს. ნოდარი ამბობს, რომ მიუხედავად იმისა, რომ რუსთავი ისტორიული ქალაქია, რეალურად ახალია და სულ რაღაც 70-80 წელს ითვლის.

„ეს ხალხი შეკრიბეს, მთიდან ჩამოიყვანეს. დაასახლეს აქ და მთა დაცალეს იმისთვის, რომ რუსთავი და ინდუსტრია განეცოტა-რეზინათ. მთაში იმ ხალხს ჰქონდა თავისი ტრადიციები, რომელიც შერწყმული იყო ქრისტიანობასთან.“

როგორც მისი მონათხრობიდან ჩანს, ნოდარი ეზოს სამლოცველოების მონყობას საქართველოს აღმოსავლეთ მთიანეთის ჯვარ-ხატთა სალოცველების ტრადიციას არაპირდაპირი ფორმით უკავშირებს, რაც უდაოდ ყურადსაღები ფაქტია. მიუხედავად იმის, რომ აღნიშნული მოსაზრება ამ ეტაპისათვის განზოგადების შესაძლოებობას მოკლებულია, შესაძლოა მომავალში ამ ფენომენის გააზრების ნაწილადაც იქცეს. ეზოს სალოცავების მრავალმხრივი ინტერპრეტაციისათვის მთის საკულტო ტრადიციების ქალაქის ურბანულ გარემოში გადმოტანის მცდელობა, ვფიქრობ ძალიან მნიშვნელოვანი და საგულისხმო საკითხი შეიძლება გახდეს, ვინაიდან რუსთავის ეზოს სალოცავები ფორმის თვალსაზრისით, უდაოდ პოულობენ საერთოს მთაში წარმოდგენილ საკულტო ნიშებთან. თუმცა ამ საკითხს დამოუკიდებელი კვლევა და ანალიზი სჭირდება, რომლის ამბიციაც მოცემულ სტატიას არ გააჩნია. რუსთავის მცხოვრებთა ნაწილისათვის ეზოს სამლოცველოები, ერთი მხრივ, საბჭოთა ეპოქის შეზღუდვებსა და მეორე მხრივ მთის სალოცავების სპეციფიკურ ფორმებს უკავშირდება. ეზოს

სამლოცველოს მსგავსად მთის ჯვარ-ხატები კონკრეტული თემის მთავარ მაინტივერირებულად გვევლინებოდა, სადაც სოციალური და რელიგიური ერთობა სწორედ მის გარშემო კრისტალიზდება (ბარდაველიძე 1974; კიკნაძე 1998).

მიუხედავად იმისა, რომ რუსთავის ურბანულ სივრცეში მოწყობილი სამლოცველოები გარკვეულ ლეგიტიმაციასა და მხარდაჭერას იღებენ მართლმადიდებელი ეკლესიისგან, მათი ცხოვრება განსხვავებულად და თავისებურად გრძელდება, მათი სოციალური გარემო ერთიანი სივრცის ნაწილია, რომელზედაც გავლენას ახდენს სინმინდე. რომელიც წარმოდგენილია სალოცავის სახით, თუმცა საერთო სეკულარული სივრცეც თავისებურად მონაწილეობს ამ ადგილის აღქმასა და მისი დანიშნულების გააზრებაზე. ამგვარად, ვინაიდან ეზოს სამლოცველოები მთლიანობაში საერთო სივრცის ნაწილია, რომლითაც ყველა რელიგიისა და ეროვნების ადამიანი სარგებლობს, შეიძლება ითქვას, რომ ეს არის თვისობრივად ახალი გაგება საკრალურობის, რომელიც ერთგვარი პროფანაციის გზით მიიღწევა. ამ გზით სამეზობლო თემები, ერთი მხრივ, საბჭოთა ეპოქაში საჯარო სივრციდან განდევნილ რელიგიას „აბრუნებენ“ და მეორე მხრივ, კი ესაა რელიგიური ნიშნით სივრცის გარდაქმნა, საზოგადოების მხრიდან სახელმწიფო ინსტიტუციებისაგან დამოუკიდებლად და რიგ შემთხვევაში მათ წინააღმდეგაც. ვინაიდან რელიგიასა და რელიგიურობას გააჩნია ლეგიტიმაციის ძალა, ეს ძალა შეიძლება გამოიყენოს არამხოლოდ ხელისუფლებამ, არამედ ხალხმაც, ამ შემთხვევაში ესაა სამეზობლო თემი. ხალხი, იკავებს ადგილს, რომელიც, შეიძლება გაასხვისოს მთავრობამ და მას საერთო მიზნებისათვის იყენებს, ხშირ შემთხვევაში რეკრეაციულ სივრცედ გარდაქმნის.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ რუსთავის ეზოს სამლოცველოები, რომლებიც მართლმადიდებლური ეკლესიის ტრადიციაში თავსდება და შესაბამისი რელიგიური სიმბოლოებითაა წარმოდგენილი, ფართო საზოგადოებრივ ინტერესს პასუხობს და სცდება მხოლოდ რელიგიურ, საკრალურ დანიშნულე-

ბას. განსაკუთრებით საგულისხმო ფაქტია, რომ მის მოწყობაში მონაწილეობას მთელი სამეზობლო იღებს და ეს ფაქტი არ გამბ-
დარა განსხვავებული რელიგიური მრწამსის მქონე პირების მხრი-
დან პროტესტის საგანი. აღსანიშნავია, რომ სამლოცველოები,
როგორც მთხრობელებისგან გამოიკვეთა ძირითადად ადგილის მო-
კავების მიზნით ეწყობა, რათა სახელმწიფომ არ გაასხვისოს მათი
ეზოს ნაწილი და იქ არ ჩაიდგას რაიმე „უსახური“ შენობა. ასევე
მიაჩნიათ, რომ აღნიშნული სამლოცველოები მოემსახურება მათი
ეზოების უსაფრთხოებასა და კრიმინალისგან დაცვას. გარდა ამი-
სა, ეზოს სამლოცველოები გამწვანებული და მოვლილი ადგილე-
ბია, სადაც ბავშვები და ასაკოვანი ადამიანები დღის მნიშვნელო-
ვან ნაწილს ატარებენ დაცულად. მთხრობელთა ნაწილის აზრით,
სამლოცველოების მოვლით უამრავმა მოხუცმა იპოვა საქმე და
ამ ფორმით საკუთარი შესაძლებლობების რეალიზებაც მოახდინა.
აღსანიშნავია, რომ ადგილი დაცლილია განწერილი, კონკრეტული
რელიგიური პრაქტიკისგან. ამგვარად ეზოს სამლოცველოები მრავ-
ალფუნქციური ხასიათისაა და ისინი პასუხობენ საზოგადოების
არამხოლოდ რელიგიურ მოთხოვნებს, არამედ მათ სოციალურ
საჭიროებებსაც და რაც ყველაზე მთავრია სამეზობლოს თვით-
ორგანიზების შესაძლებლობად იქცა. ამის გათვალისწინებით შეი-
ძლება დავასკვნათ, რომ ეზოს სამლოცველო ამ ფორმით, ერთი
მხრივ აფართოებს საკრალური სივრცის გაგებას, თუმცა, მეორე
მხრივ, ხდება თავად სალოცავის თავისებური დესაკრალიზაცია/
პროფანიზაცია. ვინაიდან იგი გარკვეულ ავტონომიას ინარჩუნებს
ოფიციალური ეკლესიისგან და კულტმსახურება არ აღესრულება.
ამდენად ეზოს სამლოცველოები ზიარდება სამეზობლოებსა და
ქალაქში, სადაც სხვადასხვა აღმსარებლობის ადამიანები ერთად
ცხოვრობენ და ქმნიან საერთო საარსებო სივრცეს.

დამონმებული ლიტერატურა:

ბარდაველიძე 1974 - ბარდაველიძე ვ. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრადიციული საზოგადოებრვ-საკულტო ძეგლები ტ.1 ფშავი, მეცნიერება, თბ.

დრაგაძე 1993 - Dragadze, T., `Domestication of Religion under Soviet Communism` in Hann, C.M. (ed) Socialism: Ideals, Ideologies, and Local Practice (London, Routledge)

ვერკაიკი 2013 - Verkaaik, Oskar, ed., Religious Architecture: Anthropological Perspectives. Amsterdam: Amsterdam University Press

კიკნაძე 1998 - კიკნაძე ზ. (შემდგ.) ჯვარ-ხატთა სადიდებლები / ტექსტები შეკრიბეს, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებელი დაურთეს ზურაბ კიკნაძემ, ხვთისო მამისიმედიშვილმა და ტრისტან მახაურმა; თსუ ფოლკლორისტიკის კათედრის შრომები 2, თბ.,

კნოტი 2016 - Kim Knott, Volkhard & Brigit Meyer, Iconic Religion in Urban Space, Material Religion, 12:2, 123-136, DOI: 10.1080/17432200.2016.1172759

ლომთათიძე 1975 - ლომთათიძე გ. ეპიზოდები საქართველოს ისტორიიდან, („ვახტანგ გორგასალი უჯარმაში“ და „რუსთავის შავი ორშაბათი“), ჟურნალი. მნათობი, 1 თბ.

მუმლაძე 1991 - მუმლაძე კ., „ჩვენთან არს ღმერთი“, თბილისი, მერანი

სერანო 2018 - Serrano, S., Sharing the Not-Sacred Rabati and Displays of Multiculturalism in Tsypylma Darieva, Florian Mühlfried & Kevin Tuite (ed) Sacred Places, Emerging Spaces Religious Pluralism in the Post-Soviet Caucasus (berghahn New York Oxford)

ქამუშაძე 2020 - ქამუშაძე თ. საველე დღიური.

ქამუშაძე 2014 - ქამუშაძე თ., რუსთავის სოციალისტური რეპრეზენტაცია და ნაციონალური ნარატივები, კრებულში, „ისტორიული რეპრეზენტაცია: თეორიული მიმართულებანი და კონკრეტული კვლევები“ მასალები, თბილისი, თსუ გამომცემლობა

ქამუშაძე 2017 - ქამუშაძე, თ., ორმოცი ძმის ქალაქი იდენტობის ძიებაში, ანთროპოლოგიური კვლევანი, თბ.

ჭილაშვილი 1958 - ჭილაშვილი ლ., ქალაქი რუსთავი. ისტორიულ- არქეოლოგიური ნარკვევი, ისტორიისა და არქეოლოგიის ინსტიტუტის სადისერტაციო ნაშრომი

TEA KAMUSHADZE

RUSTAVI YARD CHAPELS: SACRALIZATION OR DESACRALIZATION OF PUBLIC SPACES?

In the former socialist city, where Orthodox churches are being built on a massive scale and are found in virtually each neighborhood, yard chapels have sprung up. The building of the yard chapels is a simultaneous process of construction of the Orthodox churches and is carried out with the initiative and finances of the neighborhood community. The arrangement of the yard chapels turned into a massive project and continues to this day. They differ from one another in form and name, and even in the purpose to which they are ascribed. The main question regarding these chapels is related to their purpose and explanation of the purpose, why does the neighboring community build the chapels in the yards? Why and how does the neighborhood community mobilizes the financial resources to arrange them? Does the creation of the chapels in the yard serve the purpose of sacralizing the public space, or is it, in fact, the desacralization? I have carried out 12 in-depth interviews to find out the answers. The selection criterion was their relation to a particular chapel and the participation in the establishment of the chapel or at least relevant experience of living nearby the chapels. In the interviews, certain tendencies were revealed, which helped us to understand such an arrangement of space and allow us to draw relevant conclusions. As for the City Hall and specifically the Architecture Service, which is responsible for the architectural image of the city and the organization of public space,

s not involved in the construction and the process goes beyond them.

In conclusion, it can be said that the Orthodox chapels of the yards in Rustavi are represented by appropriate religious symbols, respond to the general public interest and go beyond only the sacral purpose. It is especially noteworthy that the whole neighborhood community participates in its building and this fact has not been the subject of protest from the side of the representatives of different religious groups.. It should be noted that the chapels, as revealed by the interviewees, are arranged mainly to occupy the place, not to sell the part of their yard and not to place any `ugly” building there. It is also believed that these chapels will serve the security of the yards. In addition, yard chapels are lush and tidy places where children and the elderly spend an important part of the day. According to some of the interviewees, a lot of old people found the purpose by taking care of the chapels. Thus, the chapels of the yard are multifunctional in nature and they meet not only the religious needs of the community, but also their social needs and, most importantly, have become an opportunity for self-organization of the neighborhood community.